

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn 2020, 7/2, 1557-1573

**EL-MUKTEDAB'DA YER ALAN SARF-NAHİV DIŞINDAKİ İLİM DALLARINA
DAİR BİLGİLER**
Information On The Sciences Except The Sarf-Nahiv In Al-Muqtdab

Ahmet ŞEN

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, e-Mail: ahsen5224@gmail.com
Orcid No: 0000-0003-4370-6962

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Nurullah YILMAZ / Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan İYİŞENYÜREK / Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 04/08/2020
Kabul Tarihi / Accepted: 12/12/2020
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2
Sayfa/ Pages: 1557-1573

Atıf / Cite as: Şen, Ahmet. "El-Muktedab'da Yer Alan Sarf -Nahiv Dışındaki İlim Dallarına Dair Bilgiler" [Information On The Sciences Except The Sarf-Nahiv In Al-Muqtdab]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/2 (Aralık 2020), 1557-1573. Doi: [10.17859/pauifd.776828](https://doi.org/10.17859/pauifd.776828)

İntihal / Plagiarism: Bu makale, *ithenticate* intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with *ithenticate* plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (2) 2020: 1557-1573
**EL-MUKTEDAB'DA YER ALAN SARF-NAHİV DIŞINDAKİ İLİM DALLARINA
DAİR BİLGİLER***

Ahmet ŞEN**

Öz

Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberred, H. 3. yy.'da yaşamış meşhur ve önemli bir Arap dilcisidir. Basra'da hayata gözlerini açan Müberred, ilk eğitimini orada almış ardından kısa süreli bir Sâmerâ dönemini saymazsak hayatının çoğunu Bağdat'ta ilim meclislerinde geçirmiştir. Basralı birçok dilcide öğrenim görmüş ve Basra nahiv ekolünün son dönemki en önemli temsilcisi olmuştur. Bağdat'ta Kûfe ekolü dilcisi Sa'leb'le tatlı bir rekabet yaşayan Müberred kısa sürede çok sayıda talebeye sahip olarak ilim halkasını genişletmiştir. Eserleri arasında en bilinenleri Arap dili grameri alanındaki el-Muktedab ile Arap edebiyatına dair telif ettiği el-Kâmil'dir. Makalemizde el-Muktedab'da sarf ve nahiv dışında yer verilen diğer ilim dallarına dair bilgileri ele alacağız. Eserde tespit ettiğimiz kadarıyla ilmu'l-luga, Arap lehçeleri, 'arûz, tefsir, ensâb, savtiyye, kıraat ve belâgat'a dair kısa bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili grameri, Müberred, Basra nahiv ekolü, el-Muktedab, Kûfe ekolü.

Information On The Sciences Except The Sarf-Nahiv In Al-Muqtadab

Abstract

Abû al-'Abbâs Muḥammad ibn Yazîd al-Mubarrad is a famous and important Arabic language linguist who lived in the 3rd century. al-Mubarrad, who opened his eyes to life in Basra, received his first education there and then spent most of his life in science councils in Baghdad regardless of a short period of Samarra. He was educated in many grammarians of Başra and has been the most important representative of al-Basra syntactic school in the last period. al-Mubarrad, having a sweet competition in Baghdad with al-Kufah syntactic school linguist Sa'leb, has expanded his knowledge circle in a short time by having many students. Among his works, the most well-known are al-Muqtadab, in the field of Arabic grammar, and al-Kâmil, which he copyrights about Arabic literature. In our article, we will examine the information about other sciences that are included in al-Muqtadab outside of morphology and syntax. As far as we have determined in the work, short information about lexicography, Arabic dialects, 'arûd, tafsir, genealogy, phonology, qira'at and rhetoric has been given.

* Bu makale yazara ait "Ebu'l-'Abbâs el-Müberred'in el-Muktedab Adlı Eserinde Nahiv İlmine Ait Görüşleri" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Ayrıca Makale Etik Kurul Raporu gerektirecek bir unsur içermemektedir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, e-Mail: ahsen5224@gmail.com
Orcid No: 0000-0003-4370-6962

Keywords: Arabic grammar, al-Mubarrad, al-Basra syntactic school, al-Muqtadab, al-Kufah syntactic school.

Structured Abstract: Basrian linguist Abū al-'Abbās Muhammad ibn Yazīd al-Mubarrad received his primary education in Basra. Although there is not much information about this period, it can be concluded from the content of his works that he learned the Quran, Hadith and Fiqh, in accordance with the educational tradition of the period. al-Mubarrad returned to Baghdad after the death of the caliph in 247 AH from Samarra, where he went to the caliph at the invitation of al-Mutawakkil for a period, and spent the rest of his life there with scientific activities. Over time, he became one of the most important scholars of the Basra language school, and his discussions with Abū al-'Abbās Tha'lab, a member of the Kufa school, are quite famous. al-Mubarrad and Tha'lab pioneered the establishment of the Baghdad language school, which adopted the method of choosing from the views of Basra and Kufa language schools. During this period he spent in Baghdad, al-Mubarrad trained many linguists and made important contributions to Baghdad's being a center of science. What distinguishes al-Mubarrad from other scholars of the era is his deep knowledge and experience in the Arabic grammar. His works about Arabic grammar constitute the majority of his writings. When his most famous work in this field, al-Muqtadab, is examined, it should be stated that al-Mubarrad benefited not only from the scholars of the period in which he lived, but also from the views of the linguists who lived long before him, and especially Sībawayh and al-Kitāb stand out here. In the al-Muqtadab of al-Mubarrad, apart from the syntax and morphology, the information that falls into the field of different science branches is also mentioned. The records about the science of lexicography examining the meaning of words in al-Muqtadab attract attention. al-Mubarrad's one of statements about the science of lexicon can be found where he mentions the meaning of the verb سَلَقَ in the section where he deals with the patterns of words in terms of distinguishing between the original and additional letters. al-Mubarrad mentioned the usage of different dialects in al-Muqtadab from time to time and he expressed the disputes between the dialects on some issues. Besides common dialects such as Hejaz and Tamim dialects, less well-known dialects such as the dialect of the Huzeyl b. Mudrike tribe are included in the work. al-Mubarrad gave place to 'arūd by mentioning some opinions about the rhyme in al-Muqtadab. According to al-Mubarrad, when poets have to make a letter with consonant in poetry but cannot do it, they can make it consonant by turning it into ya' if it is a kasra before. In al-Muqtadab, there are some other explanations about 'arūd. al-Mubarrad, who has works on tafsir and Qur'anic sciences, has included various information in this field in al-Muqtadab. al-Mubarrad, besides making reports without mentioning names, also stated the differences of opinion between them. Among the branches of science that al-Mubarrad indirectly included in al-Muqtadab, there are genealogy, phonetics which examine the origins and adjectives of the letters, and rhetoric and the qira'at.

Keywords: Arabic grammar, al-Mubarrad, al-Basra syntactic school, al-Muqtadab, al-Kufah syntactic school.

GİRİŞ

Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred¹, değişik nakillerin varlığıyla beraber en makul rivayete göre, 10 Zilhicce 210 tarihinde pazartesi günü Basra'da doğmuştur². Ezd kabilesinin kollarından "Sumâle"ye mensubtur³. İlk eğitimini Basra'da alan el-Müberred'in hayatının bu dönemine ilişkin kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber, teliflerinin içeriğinden, hayatının bu evresinde, dönemin eğitim sistemine uygun olarak, Kur'an, Hadis, Fıkıh eğitimi almış olduğu hükmüne varılabilir⁴. Müellif, Mütevekkil'in çağrısıyla gittiği Samerrâ'dan H. 247'de halifenin vefatının ardından Bağdat'a dönmüş ve hayatının geri kalanını Bağdat'ta ilmi çalışmalar yaparak sürdürmüştür. Bu devirde Kûfeli dilci Sa'leb (ö. 291/904) Bağdat'ta nahiv konusunda çok sayıda talebesi bulunan meşhur bir âlimdir. Ancak el-Müberred zamanla nahivde yetkinliğini gösterip etkisini artırarak ilim meclisini genişletmiştir. el-Müberred ve Sa'leb, Basra ve Kûfe dil mezheplerinin görüşlerinden tercih etme yöntemini benimseyen Bağdat dil mezhebinin kuruluşuna liderlik etmişlerdir. el-Müberred, Bağdat'ta birçok dilci yetiştirmiş ve Bağdat'ın ilim merkezi olmasında büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

el-Müberred'in *Sîbeveyh*'in *el-Kitâb*'ını devrin ileri gelen dilcilerinden okuması ve daha sonra özellikle Bağdat'ta birçok öğrenciye okutması, Arap nahvinde bu derece meşhur olmasının sebebidir. el-Müberred *el-Kitâb*'ı Ebû Ömer el-Cermî

¹ el-Müberred'in hayatı ile ilgili bk., Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1392/1983), 101; Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 87; Ebû 'Ubeydullah Muhammed b. İmrân el-Merzubânî, *Nûru l-kabes el-Muhtasar mine l-muktebes fi ahbâri n-nuhât ve l-udebâ ve ş-su arâ ve'l-ulemâ* (Wiesbaden: y.y., 1964), 324; İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*, nşr. 'Abdusselâm Hârûn, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1982), 2/377; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001), 4/603; Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, nşr. 'Abdullah 'Umer el-Bârûdî (Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1988), 1/513; 'Abdurrahman b. Muhammed İbnu'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ fi Tabakâti'l-Udebâ*, nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî (Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1985), 164; 'Ali b. Yûsuf İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1986), 3/241; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, nşr. Ahmed Ferîd Rifâ'î, (Kahire: y.y., 1936-38), 19/111; Muhammed b. Ebi Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâ'u Ebnâ'i'z-zamân*, nşr. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 4/313-314; Ebu's-Sıdk Ahmed b. Muhammed İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtu'n-nuhât ve'l-luğaviyyîn*, nşr. Muhsin Gayyâd 'Uceyl (Bağdat: y.y., 1973), 280; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, nşr. Zuheyr Fethullâh (Beyrut: y.y., 1980) 7/144; Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muzekker ve'l-Mu'ennes*, nşr. Ramazan 'Abduttevvâb-Salâhaddîn el-Hâdî (Kahire: y.y., 1970), 6; Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktedab*, nşr. 'Abdulhâlık 'Udayme, (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 2010), (mukaddime) 1/11.

² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*, 2/377.

³ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 87; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 1/513.

⁴ Ahmed Subhî Furat, *Al-Mubarrad; Arap Filolojisindeki Yeri, Dil ve Edebiyat Hakkındaki Çalışmaları* (İstanbul: Doçentlik Tezi, 1971), 18.

(ö.225/840)'den okumuş fakat Cermî'nin ölümü üzerine bir başka hocası Ebû 'Osman el-Mâzinî (ö. 249/863)'den tamamlama imkânı elde etmiştir.

Arap nahvindeki derin bilgi ve tecrübesi el-Müberred'i devrin diğer âlimlerinden ayıran taraftır. el-Müberred'in telifleri içerisinde nahivle ilgili olanlar ekseriyeti oluşturmaktadır. Nahiv alanındaki eseri *el-Muktedab* incelendiğinde daha önce adını andığımız hocaları haricinde, çağdaşı olmayan Halîl, Sîbeveyh ve hatta daha önceki dilcilerin görüşlerine de yer verdiği görülmektedir. Bu durum, el-Müberred'in yalnızca devrinin âlimlerinden değil, çeşitli nakillerle kendisinden en az bir yüzyıl önce yaşamış dilcilerin görüşlerinden de faydalandığı ve özellikle Sîbeveyh ve *el-Kitâb*'ın bu noktada öne çıktığı belirtilmelidir.

Zaman geçtikçe Basra dil ekolünün önemli dilcilerinden biri haline gelen el-Müberred'in Kûfe ekolü müntesibi Sa'leb ile olan münazaraları çok meşhurdur⁵. Genelde Sa'leb ile olan tartışmalarında ona üstün gelen el-Müberred, bu şekilde mezhebinin öne çıkan bir savunucusu haline gelmiştir. Aynı dönemde Bağdat'ta yaşamış bu iki âlimin her ikisinden de ders alıp daha sonra Bağdat ekolünü oluşturan çok sayıda dilci olmuştur. Asırlarının Bağdat'ta önemli iki dilcisi oldukları Ebû Bekr b. Ebi'l-Ezher'in aşağıdaki şiirinden anlaşılmaktadır⁶: (Mütekârib)

وَعُدُّ بِالْمَبْرَدِ أَوْ تَعْلَبُ	أَيَا طَالِبِ الْعِلْمِ لَا تَجْهَلُنْ
فَلَا تَكُ كَالْجَمَلِ الْأَجْرَبِ	تَجِدُ عِنْدَ هَذَيْنِ عِلْمَ الْوَرَى
بِهَذَيْنِ فِي الشَّرْقِ وَالْمَغْرِبِ	عُلُومِ الْخَلَائِقِ مَقْرُونَةٌ

Ey ilim talebesi, sakın cahil olma, el-Müberred veya Sa'leb'e sığın

Kâinatın ilmini ikisinde bulursun, uyuz deve gibi olma

Bilesin ki, yaratılmışların ilmi şarkta ve garpta bu ikisinde mevcuttur⁷.

Başta Basra olmak üzere, bir dönem bulunduğu Sâmerâ ve Bağdat'ta müellif, şiir, hadis, tarih, ensab gibi alanlarda meşhur birçok âlimden istifade etmiştir. Bu durum, el-Müberred'in eserlerinde kendisinden rivayet ettiği âlimlerin sayısının çok olmasından anlaşılmaktadır.

Hocaları arasında Ebû 'Usmân el-Mâzinî (ö. 249/863), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), Ebû Muhammed et-Tevvezi (ö. 234/848), Ziyâdî (ö. 249/863), Câhız (ö. 255/869), Cermî (ö. 225/840), Riyâşî (ö. 257/871), 'Umâre b. 'Akîl (ö. 239/853) gibi isimler ön plana çıkarken öğrencileri içerisinde, Zeccâc (ö.311/923), Ahfeş 'Ali b. Süleyman (ö. 316/927), Ebû Bekr İbnü's-Serrâc (ö. 316/929), Niftaveyh (ö. 323/935),

⁵ Ahmet Şen, "Müberred ve Sa'leb'in İlmî Rekabeti", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (Haziran 2016), 33-46.

⁶ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV/314; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, 19/114-115; Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî İbnü'l-'Imâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 2/190-191.

⁷ Yasin Kahyaoğlu, "Ebu'l-'Abbâs el-Müberred'in Hayatı İlmî Şahsiyeti ve el-Kâmil Adlı Eseri", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2003), s. 89.

İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908)⁸ Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Velîd b. Vellâd (ö. 298/910)⁹, İbn Durusteveyh (ö. 347/958)¹⁰, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs (ö. 337/948)¹¹, Ebu't-Tayyib Muhammed b. Ahmet el-Veşşâ' (ö. 325/937)¹², Dîneverî (ö. 289/902)¹³, gibi âlimler göze çarpmaktadır.

Döneminin Basra dil mezhebine müntesip önemli bir âlimi olarak addedilen el-Müberred, evvela dil ve edebiyat dallarında olmak üzere birçok sahada çok sayıda eser telif etmiştir. *el-Kâmil* ve *el-Muktedab*, onun en önemli iki eseri'dir. Ayrıca müellifin günümüze ulaşmayan birçok eseri ve risalesi de kaynaklarda geçmektedir.

el-Mu'tadî'din hilâfetinde, 285/898 yılı Şevval ayında Ebu'l-'Abbâs el-Müberred, bir başka rivayete göre de Zilkade ayında Bağdat'ta vefat etmiştir¹⁴. Kadı Ebû Muhammed Yûsuf b. Ya'kûb'un cenaze namazını kıldırmasının ardından cenazesi Bâbu'l-Kûfe kabristanına defnedilmiştir¹⁵.

1. el-Muktedab'da Yer Alan Sarf-Nahiv Dışındaki İlim Dallarına Dair Bilgiler

el-Müberred'in, *el-Muktedab*'ında nahiv ve sarf ilimleri dışında ilmu'l-luga, Arap lehçeleri, arûz, tefsir, ensâb, savtiyye, kıraat ve belâgat gibi ilim dallarının sahasına giren bilgiler de zikredilmiştir. Şimdi bu ilim dallarına ait *el-Muktedab*'da geçen bilgilere yer verilecektir.

1.1. İlmü'l-luga

el-Müberred'in *el-Muktedab*'ında nahiv ve sarf ilimleri haricinde kelimelerin anlamını inceleyen lûgat ilmi ile ilgili bilgilere de rastlamak mümkündür.

⁸ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 113; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/487; Enbârî, *Nuzhe*, 176; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3/76; İsmail Durmuş, "İbnü'l-Mu'tez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/143-147.

⁹ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 217; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, 19/105-106; Celâleddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, nşr. Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 1/259; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/133.

¹⁰ M. Reşit Özbek, "İbn Dürüsteveyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/420.

¹¹ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 220-221; Şemsuddîn Muhammed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, nşr. Şu'ayb el-Arna'ût (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1417/1996), 15/401-402; Enbârî, *Nuzhe*, 217-218; İbnu'l-Kiftî, *İnbâh*, 1/136-139; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/99-100; Suyûtî, *Buğye*, 1/362; Muhammed Eroğlu, "Nehhâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/542-543; Fikri Güney, "Ebû Ca'fer en-Nehhâs: Hayatı, Eserleri ve Me'âni'l-Kur'ân'ı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2015), s. 156-176.

¹² İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 126; Enbârî, *Nuzhe*, 223; İbnu'l-Kiftî, *İnbâh*, 3/61; Suyûtî, *Buğye*, 1/18.

¹³ Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn*, 215; Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ*, 2/239-240; İbnu'l-Kiftî, *İnbâh*, 1/68-69; Suyûtî, *Buğye*, 1/301.

¹⁴ Muhammed b. İmrân el-Merzubânî, *M'ucemu's-şu'arâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1982), 449.

¹⁵ Kahyaoğlu, "*Ebu'l-'Abbâs el-Müberred*", 85.

Asıl ve zâid harfleri ayırt etme açısından kelimelerin kalıplarını işlediği kısımda el-Müberred, سَلَّقَ fiilinin anlamını bâbın sonunda konuyla ilgisi olmamasına karşın belirtmiştir¹⁶:

“Bir kimsenin bir kimseyi arkası üzerine yere yıktığı zaman سَلَّقَهُ denilir. Yüzü üzerine attığı zaman بَطَّحَهُ denilir. İki yanından birine attığı zaman قَطَّرَهُ ve قَتَّرَهُ denilir. Başı üzerine attığı zaman نَكَّتَهُ denilir.”

1.2. Lehçe

el-Muktedab'da farklı lehçelerin kullanımlarına dair bilgileri sık sık zikreden el-Müberred, bazı meselelerde lehçeler arasındaki ihtilaflardan bahsetmiştir. Burada *el-Muktedab*'da lehçelerle alakalı zikredilen bazı bilgiler ifade edilecektir:

Müellif, *el-Muktedab*'da nefiy mâ'sı ile ilgili mevzuda Hicâz ile Temîm lehçeleri arasındaki ihtilâfa yer verir. ما nefiy edatı, Hicâzlılara göre amel etme ve mana bakımından ليس ile benzerdir. Bu anlamda ليس yerine kullanılabilen ما nefiy edatı, gelecek ve şimdiki zaman manası barındıran cümleyi olumsuz yapar. Örnek: ما زيدٌ قائماً (Zeyd ayakta değildir). Temîmlilere göre ise nefiy edatı ما amel etmeksizin aynı إنما gibi cümlenin başına gelir. Örnek: ما زيدٌ منطلقٌ (Zeyd, ayrılmış değildir)¹⁷. Ancak Hicâzlılar, ليس için uygun olan bazı tasarrufları ما edatında yaptıklarında veya ما'nın haberini isminin önüne geçirdiklerinde nefiy mâ'sını aslına döndürerek amelden men ederler. Zira ما edatı, harftir ve fiil gibi çekimlenmez. Fiil kadar kuvvetli olmadığı için haberi öne alma gücü olmadığı gibi nefiy bozma gücü de bulunmaz. Müellif, bu noktada temel bir kurala şöyle vurgu yapmaktadır: “(Amel eden) bir şeyin ameli, kendisi çekimlendiği gibi çekimlenir (gelişir-değişir). Eğer tek bir şekilde geliyorsa amel ettiği şey de tek bir şekilde olur¹⁸.” هَلَمْ isim-fiilinin Hicâzlılara göre isim-fiil iken, Temîm lehçesinde sahih fiil olduğunu ifade eden el-Müberred böylelikle lehçeler arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir¹⁹.

حاذمة، راقشة، قاطمة، حذام، قطام، رقاش کelimelerinden udul etmişlerdir. Bunların gayr-ı munsarîf mı yoksa mebnî mi olduğu konusunda, Temîm ve Hicâz lehçeleri arasında görüş farklılığı söz konusudur. Temîmlilere göre, bu gruba girenlerle bir müennes isimlendirildiğinde, söz konusu isim gayr-ı munsarîf iken, Hicâzlılara göre kesr üzere mebnî olmaktadır²⁰. فعال kalıbında müennes 'alem olarak gelen ma'dul ismin son harfi ر olduğunda, bu ismin kesr üzere mebnî olduğu konusunda Temîmliler ile Hicâzlılar ortak görüşte birleşmişlerdir²¹.

¹⁶ el-Müberred, *el-Muktedab*, 1/70.

¹⁷ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/190, 4/188.

¹⁸ el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/189.

¹⁹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/25, 202-203.

²⁰ Ebu's-Saâdât Ziyâuddîn Hibetullah b. Alî İbnu's-Şecerî, *Emâli*, nşr. Mahmûd M. et-Tanâhî (Kahire: y.y., 1413/1992), 2/360.

²¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/375-376.

Masdar olarak gelen isimlerden hâl işlevi görenleri ele alan müellif *أجمعين* ve *كلهم* tekit edatlarının yerine kullanılanlardan bahsetmiştir. Örneğin, *مررت بمررت بزيد وحده* ve *مررت بمررت* şeklinde gelen sayı isimlerinin mansub olarak kullanıldıklarında hâl yerine geçtiklerine vurgu yapan el-Müberred, bu isimlerin birer tâbi olarak da kullanılmalarının câiz olacağını dile getirmiş ve iki üslup arasındaki mana farkını zikretmiştir. Yukarıda hâl olarak kullanılan isimlerin tevilini *مررت بمررت* ve *مررت بمررت* şeklinde yapan müellif, bu üslûplardan tâbi olarak kullanımı tercih edenlerin Temîmliler, mansub olarak kullanımı yeğleyenlerin ise Hicâzlılar olduğundan bahsetmemiştir²². Bu iki farklı üslûbun iki lehçe arasındaki görüş farklılığından ortaya çıktığı Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ında görülmektedir²³. el-Müberred, ayrıca yukarıdaki örnekler haricinde, *مررت بالقوم قضئهم بقضئهم* (İnsanlara büyük küçük hepsine uğradım) cümlesindeki gibi *مررت بالقوم قضئهم بقضئهم* masdarı yerine *مررت بالقوم قضئهم بقضئهم* isminin hâl olarak kullanılabilirliğini belirtmiştir²⁴.

el-Müberred, bazen lehçenin açıkça ismini vermeksizin, bir lehçedeki kullanımı ifade etmiştir. Bu duruma *مررت بمررت* fiillerinin sondaki yâlarının elife dönüşüp *مررت بمررت* şeklinde söylenmesi örnek olarak verilebilir²⁵.

Müellif, *el-Muktedab*'da bazen lehçe farklılıklarını ortaya koymak için *أقويل* kelimesini kullanmaktadır. *مررت بمررت* kelimesiyle ilgili üç farklı lehçenin bulunduğunu belirten el-Müberred, *مررت بمررت* (bu hususta farklı lehçeler var) ifadesiyle dile getirmiştir²⁶. Aynı ifadeye karşılık olarak Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ında *مررت بمررت* (bu hususta farklı lehçeler var) tabiri yer almıştır²⁷.

'Ayn ve hâ (هـ) harflerinin birbirlerine idğam edilemeyeceği görüşünü belirten Müellif, 'ayn harfinin hâ (ح)ya dönüşmesiyle hânın hâda idğam edilmesine cevaz vermiştir. el-Müberred bu şekilde yapılan idğâmın Temîm lehçesinde çok görüldüğünü belirtmiştir²⁸.

el-Müberred, Hicâzlılar tarafından *مررت بمررت* mazi fiilinin muzarisinin *مررت بمررت* şeklinde getirilmesini kabîh görmüştür. Hicâzlılar *مررت بمررت* illet harfinin öncesindeki harekeye göre değişime uğraması gerektiğini ifade ederken müellif, söz konusu illet harfi sakın olduğunda hiçbir değişime uğramadan fiilin muzari halinin *مررت بمررت* formatında olması gerektiği görüşünü benimsemiştir²⁹. Öte yandan el-Müberred *مررت بمررت* ve *مررت بمررت* fiillerinin iftiâl babında Hicâzlılar tarafından *مررت بمررت* ve *مررت بمررت* şeklinde okunmasını kıyas açısından uygun bulmamıştır³⁰.

²² el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/239.

²³ Amr b. Usmân Sîbeveyh, *el-Kitâb* (Bulak: Bulak matbaası, 1316-1318/1898-1900), 1/187.

²⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/240.

²⁵ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/145.

²⁶ el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/31.

²⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/50.

²⁸ el-Müberred, *el-Muktedab*, 1/343.

²⁹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 1/90.

³⁰ el-Müberred, *el-Muktedab*, 1/92.

el-Müberred, kadın ismi olarak kullanılan رَفَاش kelimesinin son kısmını Temîmlilerin damme ile Hicâzluların ise kesre ile okuduklarını zikretmiştir³¹.

Hicâz ve Temîm lehçeleri gibi yaygın olanların haricinde el-Müberred, Huzeyl b. Mudrike kabilesinin lehçesine de ismini zikrederek yer vermiştir. Müellif, Arapların tüm lehçelerinde, لُوَزَات kelimesinin çoğulunun بَيِّضَات, لُوَزَات kelimesinin çoğulunun لُوَزَات, لُوَزَات kelimesinin çoğulunun لُوَزَات şeklinde olduğunu belirtmektedir. Fakat, el-Müberred, Huzeyl b. Mudrike kabilesinin bu kelimeleri illet harfsiz kelimeler gibi لُوَزَات, لُوَزَات ve بَيِّضَات şeklinde çoğul yaptığını söylemiştir³².

1.3. Arûz

el-Müberred'in *el-Muktedab*'da yer verdiği ilim dallarından biri de 'arûzdur. Müellif aşağıdaki beyitte kafiyeden dolayı سِيد kelimesinin meksûr olduğunu, eğer kafiye kesre olmasaydı o takdirde kelimenin merfu olacağını ifade etmektedir³³: (Kâmil)

كَم فِي بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرِ سَيْدٍ ضَخِمَ الدَّسَيْعَةِ مَاجِدٍ نَفَاعِ

Sa'd b. Bekr oğulları arasında şerefli, çok veren ve herkese fayda sağlayan nice nice efendiler vardır.

Aşağıdaki ikinci beyitte تَنْفُنُ fiilinin mansub ve merfu olmasını câiz gören el-Müberred, vecih (ana kural) olmasına karşın meczûm olmasını şiirin vezin yapısına zarar verdiği gerekçesiyle kabul etmemiştir³⁴: (Tavîl)

وَمَنْ يَغْتَرِبُ عَنْ قَوْمِهِ لَا يَزَلْ يَرَى مَصَارِعَ مَظْلُومٍ مَجْرًا وَ مَسْحَبًا
وَتُدْفَنُ مِنْهُ الصَّالِحَاتُ وَإِنْ يُسَى يَكُنْ مَا أَسَاءَ النَّارَ فِي رَأْسِ كَبْكَبَا

Kavminden uzakta olana, yardımcısı olmadığı için zulmedilmeye devam eder.

İyilikleri gizlenir. Yaptığı kötülükler dağın zirvesindeki ateş gibi meşhur olur.

el-Müberred, şairler şiirde harekeli bir harfi sakın yapmak zorunda kalıp bunu uygulayamadıklarında eğer öncesi kesre ise onu yâya tahvil ederek sakın yapabilecekleri görüşündedir. Zira ona göre, makabli meksûr olan yâ harekelenmez. Böylece 'rab düzgün, vezin de doğru olur. Müellif şu beyti örnek olarak vermektedir³⁵: (Basît)

لَهَا أَشَارِيرُ مِنْ لَحْمٍ تُتَمَّرُهُ مِنْ التَّعَالِي وَوَحْزٌ مِنْ أَرَانِيهَا

Onun (kartal) ihtiyaç olduğunda kullanmak için depoladığı kurumuş tavşan ve tilki eti vardır.

³¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/364.

³² el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/193.

³³ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/62.

³⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/22.

³⁵ el-Müberred, *el-Muktedab*, 1/247.

Şiirin düzgün olması için ثعالب (tilkiler) ve أرانب (tavşanlar) kelimelerinin sonundaki bâ harfleri sakin yapılamayacağından müellif, onların yâya dönüştürülmesine cevaz vermiştir.

el-Muktedab'daki 'aruz ve kafiye ile ilgili bilgileri zikretmesinin ötesinde müellifin *el-Kavâfi ve Me'stekkat Elkâbuhâ minh* isimli kafiyeyle ilişkin bir eserinin olduğu da belirtilmelidir.

1.4. Tefsir

el-Muktedab'da tefsir alanında çeşitli bilgilere yer verdiği görülen el-Müberred'in, Tefsir ve Kur'an ilimlerine dair eserlerinin bulunması bu alandaki yetkinliğini göstermesi açısından son derece önemlidir. el-Müberred, eserde müfessirlerden isim belirtmeksizin aktarımlar yapmanın yanında onlar arasındaki görüş farklılıklarını da yer vermiştir. Öte yandan bazen el-Müberred herhangi bir müfessirden bahsetmeksizin nahiv tartışmaları esnasında ayetlerle ilgili tefsirî görüşlerini de belirtir.

﴿قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ﴾³⁶ ayetindeki ikinci سلام kelimesinin i'rabına ilişkin tefsirciler arasındaki ihtilaflardan bahseden el-Müberred, onların söz konusu kelimenin mansup ve merfu olmak üzere iki farklı görüşe sahip olarak iki gruba ayırdıklarını ancak mansup olması gerektiğini kabul edenlerin de kendi içlerinde ihtilafa düştüklerini zikretmektedir³⁷.

﴿يَعْنِي طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ﴾³⁸ ayetinde geçen vâv edatını nahivcilerin vâv-ı ibtidâ olarak isimlendirdiğini, söz konusu vâv'ın ذ edatı manasında olduğunu ve tefsircilerin de bu görüşe katıldıklarını belirtmiştir³⁹.

Müellif, ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾⁴¹ ve onun kullanımını incelediği kısımda ﴿وَأَنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾⁴⁰ ve ﴿وَأَنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾⁴⁰ ayetlerindeki ان kelimesinin ل harf-i ceri manasını da içerecek şekilde لَان anlamında olduğunu dile getirmiştir⁴². Müberred burada "Mescitler yalnızca Allah'ın olduğu için onunla beraber başka kimseye ibadet etmeyin" manasını bu görüşüyle teyit etmiştir.

el-Müberred, ﴿فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ﴾⁴³ ayetinde أعناق kelimesinin anlamı üzerinde durup bu konuda benimsediği farklı görüşleri dile getirmiştir. Bahsi geçen kelimeyle ilgili iki görüşün bulunduğunu ifade eden el-Müberred, birincisine göre, أعناقهم kelimesinin جماعاتهم manasında olduğunu belirtmiştir. Bu görüş Ebû Zeyd el-

³⁶ ez-Zâriyât, 51/25.

³⁷ el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/11.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/154.

³⁹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/125.

⁴⁰ el-Mü'minûn, 23/52.

⁴¹ el-Cin, 72/18.

⁴² el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/347.

⁴³ eş-Şu'arâ', 26/4.

Ensârî'nin görüşüdür. Bazı müfessirler bu görüşü uygun bulmuşlardır. İkinci görüş ise, *أعناق* ifadesinin *رقاب* anlamında olduğu şeklindedir. İkinci görüşe uygun bulanlar, bir grup nahivci ve müfessirlerdir⁴⁴.

Üç harfli ortası sâkin müzekker Arapça bir isimle bir müennesin isimlendirilmesi konusunda, *مصر* kelimesinin sarfını ele alan el-Müberred⁴⁵ ﴿اهْبِطُوا﴾ ayetindeki *مصر* kelimesinin özel isim değil de “şehir” manasında kullanılan bir kelime olarak kabul etmiştir. Müellif, ayrıca tefsirlerde bu şekilde geçtiğini de zikretmiştir⁴⁶.

el-Muktedab'da ﴿وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾⁴⁷ ayetini iki yerde zikreden müellif, ayetin Mekki olmasından ve o dönem henüz müminlerin müşriklere selâm vermelerinin emredilmemesinden yola çıkarak *سلام* kelimesinin burada *مُتَارَكَةٌ* (birbirini boş verme) manasına geldiğini belirtmiştir⁴⁸.

Tefsir ile ilgili yaptığı açıklamalar çerçevesinde farklı mushafalara yer veren el-Müberred, Fetih Suresi 16. ayetinden bir bölümü Ubey b. Kâ'b mushafından ﴿تَقَاتِلُوهُمْ﴾ şeklinde naklederken⁴⁹ başka bir yerde İbn Mes'ûd mushafından nakil yapmıştır⁵⁰.

1.5. Ensâb

Nesebu Adnân ve Kahtân adlı eseriyle bu sahada bilgi sahibi olduğu anlaşılan müellif, *el-Muktedab*'da neseble ilgili bazı bilgilere yer vermektedir. Bu bilgilerden bazılarını zikrederim.

el-Müberred, Buceyr b. Zuheyr'in aşağıdaki şiirinde geçen Benî 'Usmân'ın soyunu, Benî 'Usmân b. 'Amr b. Udd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar olduğunu ve annelerine nisbetle Müzeyne olarak adlandırıldıklarını zikretmiştir. Söz konusu beyit şu şekildedir⁵¹: (Vâfir)

صَبَحْنَاهُمْ بِأَلْفٍ مِنْ سُلَيْمٍ وَسَبَّعٍ مِنْ بَنِي عُثْمَانَ وَافِي

Süleym oğullarından bin kişi ve Osman oğullarından yedi kişi olmak üzere savaş için yeterli olacak şekilde sabahleyin onlara saldırı yaptık.

(أسماء الأحياء و القبائل) başlığıyla bir bâb açan müellifin, söz konusu isimlerin nahivle ilgili yönlerini belirtmenin dışında yer yer kabile soylarıyla alâkalı bilgileri

⁴⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/199.

⁴⁵ el-Bakara, 2/61.

⁴⁶ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/351-352.

⁴⁷ el-Furkan, 25/63.

⁴⁸ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/219; 4/79.

⁴⁹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/28.

⁵⁰ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/12.

⁵¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/184.

ifade ettiği görülmektedir. Temîm kabilesinin Murr'dan geldiğini⁵² ifade eden el-Müberred, Kureys isminin Kusay b. Kilâb'dan geldiğini, Sakîf lakabının ise, Kasiyy b. Munebbih b. Bekr b. Hevâzin'e ait olduğunu belirtmiştir⁵³.

el-Müberred fiil kalıbında gelen isimleri işlediği kısımda حَضَمَ isminin 'Anber b. 'Amr b. Temîm için olduğunu zikretmiş ardından bu ismin kabileye çok yemelerinden sebebiyle verildiğini belirtmiştir⁵⁴.

1.6. Savtiyye

Kelimenin ses özelliklerini belirleyen harflerin mahreçleri ve sıfatları ile ilgili *el-Muktedab'da* yer yer bilgilere rastlamanın ötesinde bu ilim dalının hususiyetle ele alındığı fark edilmektedir.

Ebvâbu'l-İdğâm genel başlığı altında önce mehâric-i hurûfu ele alıp ardından diğer alt başlıklarda ayrıntıları veren müellif, birinci cildin son bölümünü bu ilim dalına tahsis etmiştir⁵⁵.

1.7. Kıraat

el-Müberred, Kur'an kıraatlerine koyduğu kurallara delil getirme noktasında sık sık başvurmuştur. *el-Muktedab'da* beş yüz civarında ayetle istişhadda bulunan müellif, bazı ayetleri ayrıntılı incelemiş ve o ayetin farklı kıraatlerini işlediği baba bağlantı kurarak ele almıştır. Kıraatler arasında bazen tercihlerde bulunmuş, ancak tercih etmediği kıraatin adını zikretmemiştir⁵⁶. Buna, sâkin nundan sonra gelen boğaz harflerinde ihfâ değil, izhar yapılmasına cevaz vermesini örnek olarak verebiliriz. Müellif, bu durumda ancak izhar yapılacağını ifade edip izhar yapan kıraati görüşüne uygun bulmuştur⁵⁷.

el-Müberred, bazen farklı kıraatler içerisinden tercihte bulunmamış, her ikisine de cevaz vermiştir. Bu duruma, ayn ve lâmu illetli olan kelimenin idgâmını ve ayrı okunmasını ele aldığı konu örnek olarak gösterilebilir. ﴿وَيَحْيَىٰ مِّنْ حَيٍّ عَن بَيِّنَةٍ﴾⁵⁸ ayetinde حَيٍّ kelimesinin idgamlı ve حَيٍّ şeklinde yâ harflerinin ayrılarak okunmasını câiz görmüştür. Burada idgamlı kıraatin daha yaygın olduğunu da ifade etmiştir⁵⁹.

el-Müberred, bazı kıraatlere karşı ise açıkça tavır almış ve onları tenkit etmiştir. Örneğin, ﴿مَعَانِشٍ﴾⁶⁰ kelimesinin hemzeli okunmasını galat olarak niteleyen müellif, bu kıraatin sahibi Nâfi' b. Ebî Nu'aym (ö. 169/785)'ı Arapçası zayıf olmakla itham

⁵² el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/360.

⁵³ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/362.

⁵⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/314.

⁵⁵ el-Müberred, *el-Muktedab*, 1/192.

⁵⁶ Hadîce el-Hadîsî, *el-Medârisu'n-nahviyye* (İrbid: Daru'l-Emel, 2001), 104.

⁵⁷ el-Müberred, *el-Muktedab*, 1/349.

⁵⁸ el-Enfal, 8/42.

⁵⁹ Hadîsî, *el-Medâris*, 104.

⁶⁰ el-Hicr, 15/20; el-A'raf, 7/10.

etmiştir. Yine Medinelilerin ﴿هُؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ﴾⁶¹ ayetindeki أطهر şeklinde okunmasını fahiş bir hata olarak nitelendirmiş, kıraatin sahibi İbn Mervân'ı Arapçası zayıf olmakla itham etmiştir⁶².

Kûfe ekolünün mâzi fiilin hâl olmasını caiz görürken delil olarak zikrettikleri ﴿أَوْ جَاءُوكُمْ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ﴾⁶³ ayetini yedi kıraatten olmasına karşın kabul etmeyen müellif, kıraati aşereden olan Yakub'un حصرة şeklindeki okuyuşunu sahih kıraat olarak görmüştür⁶⁴.

1.8. Belâgat

Müellif, *el-Muktedab*'ın bazı yerlerinde Me'ânî ve Beyân ilimlerinin inceleme alanına giren konularla ilgili bir takım açıklamalara yer vermiştir. Aşağıda bunlarla ilgili örnekler gösterilecektir.

Me'ânî ilminin kapsamına giren inşâî cümlenin bir türü olan emir yapısı, farklı manaları içerecek şekilde kullanılır. el-Müberred, meczûm fiilleri incelediği bir bâbın sonunda, bazı ayetlerde geçen emir fiilin va'îd (tehdit) için kullanıldığına dair bir nakil yaparak Me'ânî ilminin alanına girmiştir. Müellifin va'îd manası içerdiğini belirttiği ayetler şunlardır:

﴿ذَرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا﴾⁶⁵: Bırak onları, yesinler ve faydalansınlar.

﴿اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ﴾⁶⁶: Dilediğinizi yapın.

﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾⁶⁷: Dileyen îmân etsin, dileyen inkâr etsin.

Önüne istifhâm elifi gelen vâv edatını işlediği bâbın sonunda vâvın taşıdığı diğer manaları belirten müellif, ayetlerden örnekle konuyu ele almıştır. el-Müberred söz konusu vâv harfinin istifhâm, takrîr, taaccüb ve inkâr için kullanılabileceğini ifade etmiştir⁶⁸.

el-Müberred, emir ve nehiy bahsini incelerken, dua üslûbunun da emir ve nehiy gibi olduğunu fakat dua üslûbuna anlamdan dolayı "talep" ismi verildiğini söylemektedir. Emir ve nehiyle duanın lafzen aynı olduklarını vurgulayan müellif, nasıl halifenin karşısında ona emredilemiyorsa, Allah'tan da aynı şekilde talepte bulunulabileceğini ancak ona emredilemeyeceğini zikretmiştir⁶⁹. Zira mevki olarak

⁶¹ Hud, 11/78.

⁶² el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/105.

⁶³ en-Nisa, 4/90.

⁶⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/125.

⁶⁵ el-Hicr, 15/3.

⁶⁶ Fussilet, 41/40.

⁶⁷ el-Kehf, 18/29.

⁶⁸ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/308.

⁶⁹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/44.

alttakine emredilirken, üsttekinden talep edilir⁷⁰. Müellif, meseleyi ayrıca şu şekilde izah etmiştir⁷¹:

“ولا يقطع الله يد زيد (Allah Zeyd'in elini kırmasın!) اللهم اغفر لي (Rabbim, beni bağışla!) وليغفر لخالد (Allah Hâlid'i bağışlasın!) diye söyleyen kimse, سألت الله (Allah'tan istedim) der. أمرت الله (Allah'a emrettim) demez.”

el-Müberred, غفر الله لزيد (Allah Zeyd'i bağışlasın!) ve رحم الله زيدا (Allah Zeyd'i bağışlasın!) cümlelerinin lafzen haber (haber cümlesi), fakat anlam olarak talep (inşâ' cümlesi) olduğunu belirterek zimnen haber ve inşâ cümleleri ayırımına dikkat çekmiştir⁷².

el-Muktedab'da Me'ânî ilmine ilişkin konuların haricinde Beyân ilmi kapsamına giren konularla ilgili açıklamalara da rastlanmaktadır. Fiillerin kökleri ve farklı kalıplarının işlendiği bâbın içinde isti'âre sanatı ile ilgili bir açıklama göze çarpmaktadır. Fiilin fail için gerçek değil isti'âre manası içerdiği türü incelerken سَقَطُ الحائط (Duvar düştü) ve طال عبدُ الله (Abdullah uzadı) cümlelerini örnek olarak zikrederek el-Müberred, Beyân ilmindeki hakikat ve isti'âre ayırımına dikkat çekmiştir⁷³.

el-Müberred, *el-Muktedab'da* nahiv konularını işlerken, açıklama mahiyetinde, aslında Belâgat konuları ile ilgili olan meseleleri yer yer dile getirmiştir. Yukarıda zikredilenler dışında başka örneklere de rastlanabilmektedir.

SONUÇ

Basralı dilci Muhammed b. Yezîd el-Müberred, Arap dili ve edebiyatı açısından altın çağ denilebilecek hicri 3. yy.'da yaşamıştır. Bu sayede Mazîni ve Câhız gibi meşhur dilci ve edebiyatçılardan eğitim almıştır. Birçok konuda eser telif eden el-Müberred'in en bilinen eserleri nahiv alanında ortaya koyduğu *el-Muktedab* ve edebiyat sahasında telif ettiği *el-Kâmil*'dir.

el-Muktedab metodik olarak Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ına benzemekle birlikte konu dağılımı ve işlenişi açısından daha sistematiktir. Eser temelde Arap dili grameri alanında telif edilmiştir. Sarf ve nahvin hemen hemen birçok bahsi eserde ele alınmıştır. Bununla beraber makalemizin de konusu olan farklı alanlara dair malumat da bahislerin içerisine dağıtılmıştır.

el-Muktedab'da yer verilen diğer ilim dalları ilmu'l-luga, lehçe, arûz, tefsir, ensâb, savtiyye (fonetik), kıraat ve belâgattır.

Arap dilinin lehçelerine dair *el-Muktedab*'ın birçok yerinde çoğunlukla Hicâz ve Temîm lehçelerindeki farklılıklara ilişkin bilgi verildiği görülmektedir. el-Müberred, Hicâz ve Temîm dışındaki lehçelere yine az da olsa yer vermiştir.

⁷⁰ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/132.

⁷¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/44.

⁷² el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/132.

⁷³ el-Müberred, *el-Muktedab*, 3/188.

Şiirde ölçü olarak tanımlanabilecek arûz *el-Muktedab*'da yer bulan diğer bir ilim dalıdır.

Tefsir ve Kur'an ilimlerine dair eserleri bulunan el-Müberred, *el-Muktedab*'da bu alanda çeşitli bilgilere yer vermiştir. el-Müberred, müfessirlerden isim zikretmeksizin nakiller yapmanın yanında onlar arasındaki görüş farklılıklarını da belirtmiştir. Ayrıca bazen el-Müberred, müfessirlerden bahsetmeksizin nahiv tartışmaları esnasında ayetlerle ilgili tefsirî görüşlerini de ifade eder. *el-Muktedab*'da sarf ve nahiv dışında en çok malumat bulunan alanlardan biri de tefsirdir.

Araplarda soy bilgisinin önemli olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. *Nesebu Adnân ve Kahtân* isimli eseriyle bu alanda da ilim sahibi olduğu anlaşılan el-Müberred, *el-Muktedab*'da neseble ilgili bazı bilgilere yer vermiştir.

Arap gramerinin bir parçası olarak da değerlendirilebilecek ses bilgisi *el-Muktedab*'da detaylı olarak ele alınmıştır. el-Müberred idğam genel başlığı altında önce mehâric-i hurûfu ele alıp ardından diğer bab başlıkları altında detaylara yer vermiştir.

Arap nahvinde kural koymada semâ'in bir parçası olan Kur'an kıraatlerine dair bilgilere *el-Muktedab*'da çok yerde verilmiştir. el-Müberred'in söz konusu yerlerde kıraatlar arası tercihlerde bulunduğu görülmekle beraber bazen kıraat ismini zikretmeden onunla ilgili değerlendirmelerde bulunduğu da görülür.

Câhız'ın öğrencisi olan ve edebiyat alanında el-Kâmil gibi bir esere sahip olan el-Müberred'in *el-Muktedab*'da belâgat ilmine dair bilgilere yer vermemesi düşünülemez. Zira el-Müberred'in belâgatın özellikle Me'ânî ve Beyân alt dallarına ilişkin yer yer açıklamalarına *el-Muktedab*'da rastlanılmaktadır.

Basra ekolü dilcisi el-Müberred *el-Muktedab*'ında sarf ve nahiv ilimlerinin hemen hemen bütün bahislerine yer vermekle beraber, yukarıda detaylı bir şekilde incelediğimiz gibi farklı ilim dallarına ait bilgilere de yer vermiştir. Burada dikkat çeken genelde bu ilim dallarına ait müstakil eserlerinin de ayrıca olmasıdır. Ayrıca kıraat gibi bazı ilim dalları her ne kadar ayrı bir ilim dalı olarak düşünülse bile kural koymada nahivcilerin dikkate aldıkları temel esaslardan biri olduğunu da gözden uzak tutmamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001.
- Durmuş, İsmail. "İbnü'l-Mu'tez". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/143-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Eroğlu, Muhammed. "Nehhâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 32/542-543. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Furat, Ahmed Subhi. *Al-Mubarrad; Arap Filolojisindeki Yeri, Dil ve Edebiyat Hakkındaki Çalışmaları*. İstanbul: Doçentlik Tezi, 1971.

- Güney, Fikri. "Ebû Ca'fer en-Nehhâs: Hayatı, Eserleri ve Me'âni'l-Kur'ân'ı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7 (2015), 156-176.
- Hadîsî, Hadîce. *el-Medârisu'n-nahviyye*. İrbid: Daru'l-Emel, 2001.
- İbn Hallikân, Muhammed b. Ebi Bekr. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân*. nşr. İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *Cemheretu ensâbi'l-'Arab*. nşr. 'Abdusselâm Hârûn. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1982.
- İbn Kâdî Şuhbe, Ebu's-Sıdk Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtu'n-nuhât ve'l-lugaviyyîn*. nşr. Muhsin Gayyâd 'Uceyl. Bağdat: y.y., 1973.
- İbnu'l-'Imâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- İbnu'l-Enbârî, 'Abdurrahman b. Muhammed. *Nuzhetu'l-elibbâ fî tabakâti'l-udebâ*. nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1985.
- İbnu'l-Kıftî, 'Ali b. Yûsuf. *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*. nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1986.
- İbnu's-Şecerî, Ebu's-Saâdât Ziyâüddîn Hibetullah b. Alî. *Emâlî*. nşr. Mahmûd M. et-Tanâhî. Kahire: y.y., 1413/1992.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Kahyaoğlu, Yasin. "Ebu'l-'Abbâs el-Müberred'in Hayatı İlmî Şahsiyeti ve el-Kâmil Adlı Eseri". *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*. 10 (2003): 89.
- Merzubânî, Ebû 'Ubeydullah Muhammed b. İmrân. *Nûru l-kabes el-muhtasar mine'l-muktebes fî ahbâri n-nuhât ve'l-udebâ ve's-şu'arâ ve'l-'ulemâ*. Wiesbaden: y.y., 1964.
- Merzubânî, Muhammed b. 'Imrân. *M'ucemu's-şu'arâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1982.
- Müberred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. nşr. 'Abdulhâlık 'Udayme. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 2010.
- Müberred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muzekker ve'l-mu'ennes*, nşr. Ramazan 'Abduttevvâb-Salâhaddîn el-Hâdî. Kahire: y.y., 1970.
- Özbalıkcı, M. Reşit, "İbn Dürüsteveyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/420. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sem'ânî, Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. nşr. 'Abdullah 'Ömer el-Bârûdî. Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1988.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân, *el-Kitâb*. Bulak: Bulak matbaası, 1316-1318/1898-1900.
- Suyûtî, Celâleddîn 'Abdurrahmân, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*. nşr. Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.

Œen, Ahmet. "Müberred ve Sa'leb'in İlmî Rekabeti". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9 (Haziran 2016), 33-46.

Yâkût, Ebû Abdillâh Œihâbüddîn b. Abdillâh el-Hamevî. *Mu'cemu'1-udebâ*. nŒr. Ahmed Ferîd Rifâ'î. Kahire: y.y., 1936-1938.

Zehebî, Œemsuddîn Muhammed. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. nŒr. Œu'ayb el-Arna'ût. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1417/1996.

Ziriklî, Hayreddîn. *el-A'lâm*. nŒr. Zuheyr Fethullâh. Beyrut: y.y., 1980.

Zubeydî, Muhammed b. el-Hasan. *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*. nŒr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1392/1983.